

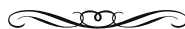
Література:

1. Берлянт А.М. Университетская географическая картография и ее связи со школьным образованием [Текст] / А.М. Берлянт // География в школе. – 2005. – № 7. – С. 17-23.
2. Володченко А. Об атласной картосемиотике [Текст] / А. Володченко. – Картографія та вища школа: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т передових технологій, 2006. – Вип. 11. – С. 9–14.
3. Володченко А. Картосемиотика: Тлумачний міні-словник [Текст] / А. Володченко, В. Шевченко, Н. Полякова. – Дрезден: Технічний ун-т, 2009. – 34 с.
4. Даценко Л.М. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика: [Монограф.] / Л.М. Даценко. – К.: ДНВП «Картографія», 2011. – 228 с.
5. Комплексний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2005. – 96 с.

УДК 551.4

Д.М. Писарєв

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРОФЕСОР МИКОЛА ИЗМАЙЛОВИЧ ДМИТРИЄВ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Автор дає оцінку діяльності професора Харківського університету Миколи Измайловича Дмитрієва, характеризує його наукові ідеї та спосіб мислення. Стисло розглянуто деякі наукові праці вченого та їх значення для сучасної геоморфології.

Ключові слова: М.І. Дмитрієв, геоморфологія, тераса, зледеніння, Харківський університет, Дніпро.

D. Pisarev

PROFESSOR MYKOLA IZMAILOVYCH DMYTRIEV AND HIS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF GEOMORPHOLOGIC KNOWLEDGE

The author gives an estimate of Kharkiv University's professor Mykola Izmailovych Dmytriev, characterizes his scientific ideas, way of thinking. Some scientific research papers and their significance for modern geomorphology are briefly explained.

Keywords: M.I. Dmytriev, geomorphology, terrace, glaciations, Kharkiv University, Dnieper.

Д.Н. Писарєв

ПРОФЕСОР НИКОЛАЙ ИЗМАЙЛОВИЧ ДМИТРИЕВ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

Автор дає оцінку діяльності професора Харківського університету Миколая Измайловича Дмитрієва, характеризує його наукові ідеї та образ мислення. Коротко розглянуто деякі наукові праці вченого та їх значення для сучасної геоморфології.

Ключевые слова: Н.И. Дмитрієв, геоморфологія, тераса, оледенення, Харківський університет, Дніпро.

Вступ. Останнім часом постала необхідність систематизувати досвід учених, які займалися класичними геоморфологічними дослідженнями. Починати треба з фундаторів – тих, хто закладав основи науки. Одним з таких учених був Микола Измайлович Дмитрієв. Він є співзасновником (разом

із професором Д.М. Соболевим) Харківської геоморфологічної школи, його праці стали рушійною силою наукових напрямів того часу [7].

Вихідні передумови. Автором проаналізовано публікації з цієї проблематики. Одна з останніх робіт – стаття І.Г. Черваньова, Л.Б. Поліщук,

С.В. Кострікова [6], де коротко розповідається про діяльність професора М.І. Дмитрієва. Дещо раніше особі цього неординарного вченого, представника вітчизняної геоморфології було присвячено лише декілька робіт [1, 6].

Мета статті — подати в стислому систематизованому вигляді відомості про діяльність М.І. Дмитрієва, його наукові праці, які вплинули на розвиток науки; проаналізувати спосіб мислення ученого, характер наукових думок, що визначали стиль його праць та нових наукових відкриттів.

Виклад основного матеріалу. Кожний учений за своє життя має багато досягнень, що формують його наукову діяльність. Ця істина справедлива для кожного, хто вирішив присвятити себе науці. У даній статті розглянуто діяльність і хід думок одного з ключових геоморфологів минулого століття М.І. Дмитрієва. Ним було виконано ряд робіт, про які й піде мова.

У деяких роботах розглядається питання про межу зледеніння. Дмитрієв з'ясував більш точно, ніж А.М. Краснов та П.Я. Армашевський, межу зледеніння у північно-західній частині колишньої Харківської губернії; показав тісний зв'язок її з рельєфом, встановив наявність Сульського льодовикового язика і визначив межу поширення валунів у долині нижньої течії р. Ташані. У роботі «Межа моренних відкладів Дніпровського зледеніння» М.І. Дмитрієв дав зведення матеріалів про поширення моренних відкладів і валунів в області Дніпровського льодовикового язика і наніс на карту їх межу.

У статті «До морфології льодовикового району Слобідської України» він стисло охарактеризував рельєф басейнів р. Вира і верхньої течії р. Сули, зазначив, що основні риси рельєфу їх стародавні, дольодовикові, вказав на наявність прохідних (мертвих) долин, що перетинають вододіл річок Терну і Вира, Криту і Ведмедиці, Вира і Сули, Сулки й Груні та пояснив їх утворення діяльністю льодовикових вод. Пізніше в роботах «Про льодовикові долини України» і «Льодовикові долини області Дніпровського зледеніння і прилеглої до неї смуги». М.І. Дмитрієв дав зведені дані про прохідні (мертві) долини УРСР. Пояснюючи їх походження, автор дійшов висновку, що ці долини утворені діяльністю льодовикових вод і навантаженими льодовиком річок. Вони являють собою природні шляхи, що з'єднують різні річкові системи, і дають можливість відновити гідрографічну сітку епохи максимального зледеніння.

М.І. Дмитрієвим помічена й проаналізована суттєва відмінність гідрографічної сітки прильодовикової зони в епоху максимального поширення льодовикового покриву на Правобережжі і Лівобережжі. На Правобережжі льодовикові води стікали по долинах перпендикулярно до краю льодовика. Тільки по долині річки Гуйви і вздовж невеликої частини південного краю льодовика між Корнило-Наталіївкою

і Верхньодніпровськом льодовикові води стікали вздовж краю льодовика. На Лівобережжі, на всій протяжності від р. Сейму до Дніпра, паралельно краю льодовика, тяглася безперервна гляціо-обсеквентна долина, по якій води стікали в Дніпро. Другорядними гляціо-обсеквентними долинами тут були долина р. Груні і долина Вільхової Голтви — Полузери.

М.І. Дмитрієв шляхом дедуктивного аналізу спостережень знахідок фрагментів прохідних долин, що перетинають вододіли, встановив, що під час затримок льодовика при його відступу льодовикові води стікали в Дніпро як на Правобережжі, так і на Лівобережжі по гляціо-обсеквентним долинам. Розподіл цих долин та їх зв'язок зі зледенінням показані М.І. Дмитрієвим на складеній ним карті гідрографічної сітки льодовикової епохи і маргінальних утворень Дніпровського льодовикового язика.

М.І. Дмитрієв встановив наявність слідів еродованої діяльності льодовика на Висачківському пагорбі і, таким чином, підтвердив думку О.В. Гурова, що цей пагорб був оброблений льодовиком. Ним були дані зведені відомості про форми рельєфу, створені акумулятивною й ерозійною діяльністю Дніпровського льодовикового язика, складена схематична карта його формоутворень.

У статті «До палеогеографії Української РСР в епоху максимального (Дніпровського) зледеніння і в останню міжльодовикову епоху» М.І. Дмитрієв показав вплив зледеніння на рельєф території сучасної України та проілюстрував це складеними ним палеогеографічними схематичними картами території УРСР в епоху максимального (Дніпровського) зледеніння і в останню міжльодовикову епоху [1].

Крім питання про форми рельєфу УРСР, пов'язаних зі зледенінням, він в ряді робіт розглядав і інше важливе питання геоморфології країни — про кількість зледенень на її території та їх вік [3]. Учений приходить до висновку, що в області Дніпровського льодовикового язика існує тільки один моренний горизонт, що належав передостанньому зледенінню Північної Європи. Вказівки ряду дослідників на наявність двох морен є результатом неправильного тлумачення ними відслонень. На північно-західній окраїні Рівненської та Волинської областей було, імовірно, два зледеніння. У Карпатах було не менше двох зледенень, можливо навіть три.

У статті «Про вік Дніпровського і Донського льодовикових язиків» М.І. Дмитрієв доводить, що Дніпровський і Донський льодовикові язика, які зазвичай вважаються одновіковими, насправді мають різний вік, хоча й належать до одного й того ж максимального Дніпровсько-Донецького зледеніння. Донський льодовиковий язик належить першій стадії цього зледеніння, а дніпровський — другій [1].

У статті «Яка зі стадій вюрмського зледеніння була максимальною в басейні верхнього Дніпра» М.І. Дмитрієв показав, що максимальною була не перша стадія, як звичайно вважають, а друга.

Доказом цього, на його думку, є більш широкий розвиток на Поліссі неовюрмських флювіогляціальних відкладів, ніж палеовюрмських; велика потужність верхньовюрмського горизонту лесу, ніж нижньовюрмського; перехід пісків борової тераси в зандри, що примикають до головного моренного поясу і часто заходять у його межі [1].

Деякі роботи М.І. Дмитрієва присвячені лесу, з'ясування стратиграфії і генезису якого має велике наукове значення, оскільки дає можливість правильно висвітлити історію четвертинного періоду, а з генезисом лесових порід пов'язано їх просідання [2].

В одній з робіт він з'ясовує, що морена безпосередньо покривається і стелиться не лесом, як думають В.І. Крокос і ряд інших дослідників, а флювіо- й озерно-гляціальними відкладами. Лесова товща розчленовується ними на три яруси, які відповідають трьом зледенінням, причому кожен з ярусів розділяється на два горизонти, що відповідають двом стадіям зледеніння.

В іншій роботі М.І. Дмитрієв критично розглядає головні гіпотези утворення лесу: делювіальні, флювіогляціальну, ґрунтову й еолові та приходять до висновку, що універсальної гіпотези, яка б пояснювала походження всієї лесової товщі, нема і бути не може, бо лес і лесовидні породи, що її утворюють, мають різне походження. Лесовидні породи можуть утворитися в результаті різних процесів, типовий лес має еоловий генезис [2].

У статті «Про вік рельєфу басейнів р. Черемушної» М.І. Дмитрієв на підставі своїх досліджень показав, що в басейні Черемушної притоки р. Мож, поверхня полтавських пісків піддалася сильному розмиву передвідкладенням четвертинних порід, що рельєф басейну – давній, що утворився в основних рисах перед відкладенням лесу. «Ясно виступають три цикли ерозії: перший, дольодовиковий, коли відбулося розмивання полтавських пісків; другий, що відноситься до льодовикової епохи, коли виникла долина р. Черемушної і долини великих балок, і третій, сучасний, коли розвиваються яри і поступово перетворюються у балки» [1, с.30]. Розглядаючи вік

річкових долин, автор приходять до висновку, що він давній.

Ряд робіт М.І. Дмитрієва присвячений терасам у середній течії Дніпра. Ще в 1926 р. ним була визнана терасою величезна рівнинна площа, що тягнеться уздовж лівого берега, схематично картована і виділена як один з природних районів – район стародавньої тераси р. Дніпро. Межу цієї тераси з плато він провів по лінії Кобеляки – Хорол – Пирятин – Прилуки на підставі вказівки О.В. Гурова, що тут проходить помітний уступ.

У роботах «Про тераси середини Дніпра» і «Про кількість та вік терас середнього Дніпра» М.І. Дмитрієв дав характеристику цих терас. Він розглядає їх рельєф, геологічну будову і вік. Виділяє шість терас: першу лучну – післяльодовикову, другу борову – неовюрмську, третю каменську – палеовюрмську, четверту переяславську – риську, п'яту яготинську – міндельську, шосту богданівську – гюнцьку. Остання тераса є ерозійною. Всі ці тераси показані на складеною автором карті терас середнього Дніпра.

Пізніше М.І. Дмитрієв встановив наявність та широкий розвиток у середньому Дніпрі сьомої за рахунком, названої ним оспап'євською, пліоценової тераси, аналогічної новохарківській, встановленій Д.П. Назаренком у долинах річок Сіверського Дінця, Уд і Лопані. Він показав, що в області поширення цієї тераси піски, зазвичай, приймаються за полтавські та є алювіальними відкладами, а покривна строката глинисто-піщана товща, яку приймають за строкаті глини, що вінчають піски полтавського ярусу, являє собою терасові відклади більш молоді, ніж строкаті глини, що покривають найдавнішу неогенову терасу – іваньківську. Цю терасу М.І. Дмитрієв назвав

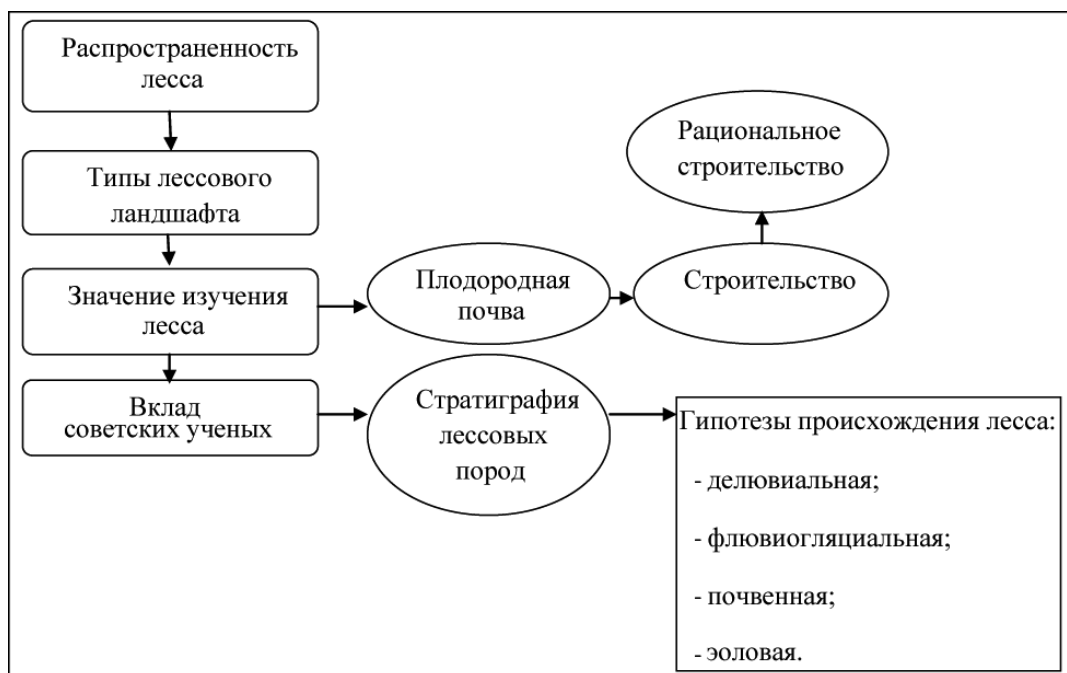

Рис. Логіка М.І. Дмитрієва на прикладі однієї статті [2]

остап'євською, а вік її визначив як середньо-верхньо-пліоценовий або точніше — верхньо-понтійсько-кіммерійсько-куяльницький.

Аналіз статті «До питання про походження лесу в УРСР» дав нам таку інформацію. На самому початку говориться про те, що лес - поширена порода, яка зустрічається на різних територіях у помірному поясі. Також тут згадується про відсутність даної підстилаючої породи в аридних регіонах Землі і на територіях, де проходило останнє зледеніння. Учений навів приклади характерних об'єктів рельєфу (екзогенні форми), де дуже яскраво представлені лесові породи. Далі М.І. Дмитрієв говорив про практичне значення вивчення лесу, і це важливо в конструктивному напрямі, а саме:

— завдяки лесу формуються родючі ґрунти, наприклад, чорнозем і т. ін.;

— лес є будівельним матеріалом (наприклад, завдяки лесу можна побудувати опору і фундамент для будівель);

— лес є однією з основ технічних сфер життя людини, на лесі зводяться різні споруди (дамби та ін.), проводяться зрошувальні канали.

Якщо підсумувати все вище сказане, то знання про лес необхідні для проведення раціонального будівництва як приклад реалізації творчих ідей. Далі вчений говорить, що основний внесок у вивчення лесу зроблений радянськими вченими, що ними була розроблена стратиграфія лесових порід. Тоді радянська наука випереджала зарубіжні школи у вивченні даного питання. Нашими вченими були виділені делювіальна, флювіогляціальна, ґрунтова й еолова гіпотези походження лесу в Україні. Далі у статті більш детально розглядаються моменти, присвячені даному питанню [2].

У статті «До питання про назви терас середнього Дніпра» М.І. Дмитрієв розглядає існуючі назви терас, показує, чому ті чи інші з них є незручними або невідповідними і пропонує свої назви, обґрунтовуючи їх.

У 1928 р. М.І. Дмитрієв у нарисі рельєфу території УРСР розглянув вплив ендегенних і екзогенних сил на рельєф, виділив низовини й височини та охарактеризував їх рельєф. Північну, центральну і південну частини УРСР займають низовини: Поліська, Лівобережна, Запорізька і Чорноморська; східну і західну частини - височини. На сході: Лівобережна височина, Донецький кряж і Приазовське плато; на заході - плато: Правобережне Придніпровське, Подільське і Волинське, які разом утворюють Західноукраїнське плато.

У 1934 р. М.І. Дмитрієвим було дано геоморфологічне районування УРСР. Він вказує, що для виділення геоморфологічних районів у їх природних межах можна ґрунтуватися на певних ізогіпсах, оскільки висоти не будуть завжди сходитися з природними межами. Потрібно за основу взяти геологічну будову і рельєф. Виходячи з цього, він виділяє 14 основних геоморфологічних районів України: 1) Волинське плато; 2) Подільське

плато; 3) Правобережне Придніпровське плато; 4) Придеснянське плато; 5) Лівобережне плато; 6) Слобідське плато; 7) Азовське плато; 8) Донецький кряж; 9) Правобережну Поліську терасову рівнину; 10) Лівобережну терасову рівнину; 11) Придонецьку терасову рівнину; 12) Запорізьку внутрішню рівнину; 13) Причорноморську берегову рівнину; 14) Приазовську берегову рівнину [1].

У праці «Рельєф УРСР: Геоморфологічний нарис» (1936 р.) М.І. Дмитрієв розглядає розвиток рельєфу УРСР з найдавніших часів: висвітлює роль факторів морфогенезу - льоду, води і вітру в четвертинному періоді та дає характеристику рельєфу, чотирнадцяти виділених ним основних геоморфологічних районів УРСР [5]. У роботі «Геоморфологія Українського кристалічного масиву» він розглядає походження форм рельєфу в межах масиву в їх історичному розвитку, починаючи з найдавніших часів [1].

У своїх роботах М.І. Дмитрієв використовує історичний, генетичний, палеогеографічний, стратиграфічний, описовий, порівняльний, аналітичний, синтетичний та інші методи. Мислення ученого побудовано за цілком логічною послідовністю: від часткового до загального та від загального до часткового. Помічаючи певні деталі на місцевості, науковець робить відповідні припущення, які потім перевіряє за допомогою комплексного аналізу, певних дослідів, керуючись відомими доведеними теоріями і фактами. Ним було доповнено та розвинуто багато вже існуючих на той час ідей, наприклад, про тераси Дніпра. Особливу увагу М.І. Дмитрієв приділяє порівнянню різних теорій та схожих місцевостей, наприклад, тераси Дніпра та Дону.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, Микола Ізмайлович Дмитрієв — один із фундаторів сучасної геоморфологічної науки. Талановитий учений узагальнив відомості про рельєф України в книзі «Рельєф УРСР», яка тривалий час слугувала першим підручником з регіональної геоморфології. М.І. Дмитрієвим було докладно висвітлено історію геоморфології у Харківському університеті з нагоди його 150-річчя, тобто на середину ХХ ст. [1].

М.І. Дмитрієв, Д.М. Соболев та їхні послідовники (Д.П. Назаренко, І.М. Ремізов й ін.) встановили й досконало вивчили номенклатуру терас (до 9 надзаплавних терас пліоцен-четвертинного віку) рік басейнів Дніпра з лівобережними притоками та Сіверського Дінця. В жодній іншій геоморфологічній школі немає такого детального аналізу терас рік Чорноморського водозбору [6].

Автор планує і надалі досліджувати діяльність та думки вчених-геоморфологів Харківської геоморфологічної школи від початку її формування до сучасності. Планується видання наукових праць про кожного вченого.

**Рецензент — доктор технічних наук,
професор І.Г. Черваньов**

Література:

1. Дмитриев Н.И. Геоморфология в Харьковском университете / Н.И. Дмитриев // Труды географ. факультета ХГУ. – 1955. – Т.2. – С. 7-39.
2. Дмитриев Н.И. К вопросу о происхождении лесса УССР / Н.И. Дмитриев // Труды географ. факультета ХГУ. – 1952. – Т.1. – С. 79-112.
3. Дмитриев Н.И. О возрасте Днепровского оледенения / Н.И. Дмитриев // Труды географ. факультета ХГУ. – 1950. – Т.10. – С. 25-31.
4. Дмитриев Н.И. Яготинская и остапьевская террасы среднего Днепра и их аналоги в бассейне среднего и нижнего Дона / Н.И. Дмитриев // Наук. записки Харків. держ. пед. ін.-ту. – 1946. – Т.9. – С. 85-122.
5. Корнус А.О. Життя і науковий доробок професора М.І. Дмитрієва (до 125-річчя з дня народження) / А.О. Корнус // Наук. записки Сумськ. держ. пед. ун-ту. Географ. науки. – 2011. – Вип.2. – С. 3-8.
6. Черваньов І.Г. Харківська геоморфологічна школа: від історії до сьогодення / І.Г. Черваньов, Л.Б. Поліщук, С.В. Костріков // Фізична географія та геоморфологія. – 2006. – Вип. 51. – С. 76-79.
7. Дмитрієв Микола Ізмайлович // Сторінка А.О. Корнуса [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://aokornus.at.ua/index/m_i_dmitriev/0-41

УДК 378.147.88

А.А. Пишун, М.А. Воронина

Школа педагогики Дальневосточного федерального университета, г. Уссурийск, Приморский край

УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ ПО СОСТАВЛЕНИЮ КРАТКОСРОЧНЫХ ПРОГНОЗОВ ПОГОДЫ

В статье представлен опыт использования современных информационных технологий в учебном процессе педагогического университета. Предлагается вариант учебно-исследовательского задания студентов по составлению краткосрочного прогноза погоды.

Ключевые слова: современные информационные технологии, прогноз погоды.

A. Pishun, M. Voronina

STUDENTS' RESEARCH WORK ON SHORT-TERM WEATHER FORECAST DRAWING UP

The article presents the experience of using modern information technologies in educational process at pedagogical university. It offers a variant of students' educational research work on drawing up of short-term weather forecast.

Keywords: modern information technologies, weather forecast.

О.О. Пишун, М.А. Воронина

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З УКЛАДАННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ПРОГНОЗІВ ПОГОДИ

У статті представлено досвід використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі педагогічного університету. Пропонується варіант навчально-дослідницького завдання студентів з укладання короткострокового прогнозу погоди.

Ключові слова: сучасні інформаційні технології, прогноз погоди.

Вступление. Исходные предпосылки. Согласно требованиям Федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки «Педагогическое образование» реализация компетентностного подхода, составляющего его методологическую основу, должна предусматривать широ-

кое использование в учебном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий. Это требование способствует формированию многих компетенций выпускников-бакалавров, в том числе готовности работать с информацией, включая глобальные компьютерные сети, умения применять современные образовательные технологии и др.